

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 11.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával
az Irodalomtudományi Intézetben

A borítón:
Petőfi emlékére készített rajzok Mendel Farkas *Versfűzéréből* (1877)
és Lokody Antal versgyűjteményéből (1880-as évek)
Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár / Cluj-Napoca
(Ms. 3810. és Ms. 3029)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Etlinger Mihály
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

KALAVSZKY ZSÓFIA

Puskin és a városi anekdoták (orosz, lett és lengyel forrásokban)

„Puskin hírneve mind irodalmi, mind személyes vonatkozásban nap mint nap növekedett. Az ifjúság kívülről fújta verseit, terjesztette éles megjegyzéseit, és anekdotákat mesélt róla.

Ahogy lenni szokott, ezek egyrésze igaz, más része kitalálás volt.”

(Lev Puskin, 1817–1820 között)

„A városban ismét megindult a szóbeszéd, hogy Puskin esküvőjéből nem lesz semmi....”

(a Bulgakov fivérek levelezéséből,
1831. február 16.)

„Puskin! Hol vagy?”

(városi anekdota, XIX. század vége)

1. A literátus elit anekdotái – a társasági közköltészet

A Puskin-reputáció nagyságáról és intenzitásáról a költő életében a legközismertebb módon talán Gogol *A revizor* című darabja „vall”. Az 1836-os komédiában Hlesztakov, az árevizor többek között azzal akarja magát előnyösebb színben feltüntetni a vidéki város előkelőségeinek, vezetőinek szemében, hogy magát divatos vaudeville-szerzőnek és a fővárosi híresség, Puskin jó ismerősének állítja be:

* A tanulmányban szereplő, idegennyelvű idézetek fordítóinak nevét minden esetben megadom, ahol nem, ott a saját fordításomat közlöm. Itt fejezem ki hálás köszönetemet a lengyel és a lett fordításokban nyújtott segítségükért Magdalena Garbacik-Balakowicznak és Laczházi Arankának.

HLESZTAKOV

Igen, általában mindenütt ismernek. A csinosabb színésznőkkel mind jóban vagyok – magam is írtam nekik néhány kis darabot... Írókkal sokat járok össze. Puskin a legjobb barátom. Ha találkozunk, mindig megkérdem: „Egykomám, Puskin, hogy vagy?” – „Köszönöm – azt mondja –, vagyogatok, előfordulok!” Ilyen eredeti pofa!¹

Kevésbé ismert, hogy a kéziratos variánsok megőrizték: Gogol a darabjának második redakciójában egy valóban közszájon forgó *anekdota kibővített variációját* adta Hlesztakov szájába. Ez az elit irodalmi szövegbe bedolgozott „talált történet” volt hivatott a fikció szerint arra, hogy az álrevizor és Puskin közti familiáris, egyenrangú viszonyt demonstrálja:

HLESZTAKOV

Rendszeresen érintkezem literátorokkal. És hogy milyen furcsán alkot ez a Puskin! Képzeldék csak el: előtte egy pohár rum, a legfinomabb, száz rubel üvegje, ilyet csak az osztrák császárnak őrizgetnek, majd úgy elkezd írni, hogy a tolla csak úgy tr-tr-tr... Nemrég írt egy darabot: *A kolera elleni gyógyszer* címmel, hát az ember haja égnek áll tőle. Nálunk az egyik csinovnyik megőrült, miután elolvasta... Még azon a napon hintó jött érte és kórházba szállították...²

Hogy mit csinált Gogol? Egy *létező anekdotát* kibővített egy többletinformációval, voltaképp egy másik, Puskinról szóló *szóbeszéddel*. A „kiinduló” anekdota, amelyet Puskin 1833-ban hallott magáról és le is jegyezett feleségének egy levelében, ez volt:

N. Ny. Puskinának, 1833. október 11-én, Bolgyinóból Pétervárra

Tudod, mit beszélnek rólam a szomszédos kormányzóságokban? Lám, szerintük, így dolgozom: Mikor Puskin a verseit írja, előtte egy messzely *legfinomabb*

- 1 Ny. V. GOGOL, *A revizor*, in Ny. V. GOGOL, *Magatokon röhögtökl*, szerk. ВАКСИ György, ford. MÉSZÖLY Dezső és MÉSZÖLY Pál (Budapest: Helikon, 1984), 5–153. 3. felvonás, 6. jelenet.
- 2 Н. В. Гоголь, *Ревизор*, szerk. Ю. В. Манн, Полное собрание сочинений и писем: В 23 т. / РАН. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького 4 (Москва: Наука, 2003), 288. Széles körben elterjedt nézet szerint *A revizor* első felolvasásán, 1836 januárjában Vaszilij Zsukovszkij szalonjában jelen volt Puskin. A Gogol-művek új, kritikai kiadásának jegyzeteiben összefoglalt legfrissebb kutatások ezt megkérdőjelezik. Lásd *uo.*, 740–741. Az anekdota magyar nyelvű fordítását innen idézem: Andrej БИТОВ, „Sajnálkoznak rajta – ő pedig elégedett» (beszélgetés Irina Szurattal)”, ford. GORETITY József, *Jelenkor*, július-augusztus (2003): 768–776, 772.

pálinka, felhajt egy pohárral, kettővel, hárommal – ér máris elkezd írni. Ez az-
tán a hír-dicsőség!³

A szóbeszéd pedig, amivel Gogol a fenti történetet kiegészítette, *A kolera elleni orvosság* című, másolatokban terjedő művet tulajdonította Puskinnak.

A „valamilyen betegség elleni orvosság” típusú címek a XIX. század első harmadában egy sajátos, verses műfajcsoportot jelöltek. Általában erotikus bájitalok receptjét takarták, amelyek akrosztichonjaiból többnyire szexuális érintkezésre felhívó, obszcén felkérést lehetett kiolvasni.⁴ Ugyanakkor épp az említett címmel fennmaradt számos másolat valóban egy ártalmatlan elixír gyógyíratát közli. A dilettáns szöveg alatt mindenestre rendre Puskin nevét tüntették fel.⁵

Bárhogyan is történt, mindkettő kompromittál(hat)ta Puskit: az is, hogy a nevét egy pornográf művel hozták összefüggésbe, s az is, hogy a nevéhez egyszerűen egy zöngeményt kapcsoltak. Tudjuk jól, a költő az 1834-es naplójában többször kikelt a nevével visszaélő „gyatra versekkel” szemben, amelyek szerinte vagy „teli voltak csupa undorító trágársággal” vagy, a XVIII. századi, pornográf tartalmú műveivel elhíresült, „Ivan Barkovhoz méltók”.⁶

Gogol végül a végleges változatnál (ez már Puskin halála után történt), az első nyomtatott variációnál teljesen új megoldáshoz folyamodott. A nemesi, társasági világban terjedő szóbeszédemből, pletykákból összeálló „talált szöveget” nem szerepeltette, és az írásom elején elsőként idézett részletet adta Hlesztakov szájába.

A Gogol-textológia részletesen vizsgálta *A revizor* e szöveghelyének alakulástörténetét, a szerző javításainak természetét,⁷ a Puskin- és a Gogol-kutatás pedig több esetben kísérte meg tisztázni, hogy Gogol vajon valóban Puskin sértődése okán húzhatta-e ki, majd írta át Hlesztakov e replikáját?⁸ Mindez je-

3 Alekszandr Puskin N. Ny. Puskinának Bolgyinóból Pétervárra, 1833. október 11-én,;kiadása: ПУСКИН, *Levelek*, szerk. ПÓР Judit, ford. ВИСКИ L. László, Alekszandr Puskin művei (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1980), 266.

4 Е. Дрыжакова, „Рискованная шутка Гоголя на чтениях “Ревизора””, *Русская литература*, 1 (2001): 190–195, 192.

5 Hogy mi lehetett az oka, hogy éppen Puskin nevéhez kapcsolták a verses receptet, erről lásd А. Дубровский, „Нуждался ли Пушкин в защите Гоголя? (к вопросу об авторстве «Лекарства от холеры)”, in *Творчество Гоголя и русская общественная мысль. XIII Гоголевские чтения* (Москва, 2013), 117–127.

6 Az *Arabeszkék* (1835) című novelláskötetében a *Néhány szó Puskinról* című írásának megjegyzéseinél Gogol azt írja, hogy „Puskin neve alatt számos idióta vers terjedt”, továbbá, hogy „Puskinnak tulajdonították *A kolera elleni orvosságot*, *Az első éjszakát* és a többi hasonlót”. Ezek a gogoli megjegyzések valószínűleg Puskin kérésére kerültek az írásba. Erről részletesen az új Gogol kiritkai kiadás *A revizor* jegyzeteinél ír: Гоголь, *Ревизор*, 815.

7 Уо.

8 Erről lásd Дубровский, „Нуждался ли Пушкин в защите Гоголя? (к вопросу об авторстве «Лекарства от холеры)”.

len írásunk tárgya felől csupán annyiban fontos, hogy rámutassunk: a komédia alakulástörténetének egy fázisában „betétként” szerepeltetett, Gogol által kompilált anekdota nem csupán a városi szóbeszéd működésébe, a pletyka terjedésének természetébe ad bepillantást. Gogol eljárása és így *A revizor* is azon XIX. századi magas irodalmi művek csoportjába tartozik, amelynek egyik rétege élénken őrzi azt a szinkretikusságot, amely mögött a korabeli szóbeliség (társasági folklór) és a professzionális, szerzői irodalom egymást átható, egymásból merítő kapcsolata áll.⁹

Gogol a komédiája második redakciójában az alkohol hatására az ihlet mámorába kerülő és így rendkívül gyors tollúvá váló, tékozló költő képét összekapcsolta egy kétes hírű mű címével, s megtoldotta azzal az információval, hogy a mű valamiféle örülettel határos, önkívületi állapotba kergeti annak befogadóját (lásd „az embernek a haja égnek áll tőle”).¹⁰ Azaz itt valójában Gogol „dolgozta ki”, adott (irodalmi) formát a különös és züllött, ugyanakkor nagy hatású literátor alakjának. Egy professzionális író, de a szóbeliségben terjedő források összekapcsolásával. Az így létrehozott gogoli anekdota tulajdonképpen összegző, jelenetszerű megformálása lett a Puskinról terjedő ilyen-olyan pletykáknak, a költőt hol támadó, hol gyalázó kortársak szóbeszédeinek, amelyek alakították az 1810–1820-as évek fordulóján formálódó, úgynevezett *beznravsztvennij Puskin* (‘amorális Puskin’) figurát, azaz a léha életű, könnyen és semmiségeket írogató költő képét.

Húsz évvel később, 1855-ben literátus körökben ismertté vált egy másik Gogol-anekdota is, amely a kicsapongó életet folytató Puskin-képet erősítette. Ez a történet az első Puskin-monográfia szerzőjének, Pavel Annyenkovnak a könyvében, egy végjegyzetben kapott helyet. Nem a szalonokban, a társaság tagjai között terjedő anekdota volt: a forrása maga a fiatal Gogol. A fővárosba felkerült írónak régi, dédelgetett ambíciója volt, hogy összeismerkedjen az akkor már híres költővel. Gogol Annyenkovnak beszélt el az első találkozási kísérletét Puskinnal, aki a kötetében – Gogol halála után három évvel – így adta közre a történetet:

Nem tudjuk megállni, hogy ezen a ponton ne említsük meg Gogol multságos történetét arról, hogyan próbált meg megismerkedni Puskinnal, amikor ő maga a saját jogán még nem használhatta az író nevet. [...]

9 Erről lásd A. Ф. Белоусов, „Городской фольклор”, in *Культура. Литература. Фольклор* (Москва: Новое Литературное Обозрение, 2023), 119–142.

10 *A kolera elleni orvosság* címhez hasonlóan ez a kifejezés a kortársak számára szintén eufemisztikus utalás lehetett. Pornográf utalásként desiffrírozódhatott, hiszen a szófordulat éppen az ilyen témájú művek ajánlásaiban szerepelt.

Gogol, akit rendkívül izgatott a gondolat, hogy megismerkedjen azzal a költővel, aki őt már az iskolapadban foglalkoztatta, ahogy Szentpétervárra érkezett (úgy tűnik, 1829-ben), a házból, ahol megszállt, azonnal a költőhöz sietett. Azonban minél közelebb ért Puskin lakásához, annál inkább erőt vett rajta a féltékenység. Olyannyira, hogy mire a lakás ajtajához ért, inkább visszavonulót fűjt, és betért egy közeli helyre, hogy bedobjon egy szíverősítőt. Miután az italtól erőre kapott, összeszedte a bátorságát, és újból nekiindult. Merészen becsengetett: „Itthon van-e az úr?” – kérdezte a szolgától. „Alszik” – válaszolta az. Később járt már, ezért Gogol nagy részvétellel megjegyezte: „Biztos egész nap dolgozott.” „Dehogyan dolgozott – jött a felelet –, kártyázott.”

Gogol bevallotta, hogy ez volt az első csapás, ami érte a diákkora óta ápolt, idealizált Puskin-képét. Addig sehogyan másként nem tudta elképzelni Puskin, csak úgy, mint akit folyton az ihlet felhője vesz körül.¹¹

Ez a történet kifejezetten lejegyzés céljából született, és az 1850-es években, a Puskin-émlékek gyűjtésének első hullámában látott napvilágot egy magas irodalmi, életrajzi szöveg végjegyzeteként. Egyesek szerint a monográfia szerzője, Annenkov a saját művének Puskin felé irányuló, túlzó pátosszal teli hangnemtől kívánta a humoros történettel ellentéteztetni.¹² Gogol e „második” anekdotája tehát már nem a szórakoztatás céljából született (lásd az anekdota funkciójának rokonságát a *pletykáéval*, a *szóbeszédével*, a *friss újsággal*), hanem visszaemlékezésként (lásd az anekdota *memorable* funkcióját), amely kifejezetten a kultusz dokumentumaként – ez Gogol saját (ön)kultusza is! – lát napvilágot akkor, amikor elkezdődnek a Puskin-életrajz és az -életmű összeállításának és konceptualizálásának első kísérletei.

A két „gogoli” történet két különböző korszak szülte, keletkezésük módja és a szövegek (eredeti) célja is más volt. Ugyanakkor a Puskin által önmagáról hallott anekdota és a Gogol saját fiatalkorát megidéző *memorable* egyaránt részei lesznek a XIX. század második felében látványosan növekvő, Puskinról szóló anekdotakincsnek, amelyek a literátus körökből egyre nagyobb számban szivárognak ki. Ez a korpusz a sajtómegjelenésük okán széles körben ismertté váló ún. *irodalmi-történeti anekdoták* megjelenésében, a nagyrészt *memorable* típusú Puskin-anekdota és a poétikai-formai okok miatt szigorúan anekdotának nem nevezhető, de *anekdotikus történetek* ismertté válásában, illetve ilyen-

11 П. В. Анненков, *Материалы для биографии Александра Сергеевича Пушкина (1855)* (Москва: Терра, 2007). 431-432.

12 Е. Курганов, *Анекдот как жанр*, Современная западная русистика 11 (Санкт-Петербург: Академический проект, 1997), 63-64.

olyan ún. *Puskin-mondások* idézésében jelölhető ki.¹³ Eloldódtak eredeti köze-
güktől, és ugyanazon olvasztótégelybe kerültek: a XIX. század második felének
városi közvéleményében cirkuláló Puskin-anekdoták sok forrású, vegyes műfa-
jú halmazába. Az egyre szélesebb körben való ismertségük, azaz a terjedésük a
korai Puskin-kultusz felvirágzásának fontos tünetei voltak.

2. Modern városi anekdoták Puskinról – városi közköltészet

Az 1850-es évek közepéig Puskin alakjának társadalmi jelentősége, jelentése
mindössze a szűk, intellektuális réteget foglalkoztatta.¹⁴ A XIX. század máso-
dik felében, de főként az 1880-as évektől a múlt feltárását szorgalmazó és ilyen
típusú dokumentumoknak teret adó, pétervári és moszkvai folyóiratok hasáb-
jain¹⁵ főként a Puskin-térképező publikációk számának megugrása mutatja
azt a társadalmi érdeklődést, amely a „Puskin-ügyét” képviselő irodalmárok
igyekezetéhez társult. A céljuk az volt, hogy megmentsek Puskin még életben
lévő kortársaitól a költőről megőrzött emlékeket, kéziratokat és minden fellel-
hető információt. Az 1880-as moszkvai Puskin-szobor avatási ünnepe, majd
az 1887-es, 1889-es és 1899-es, szorosán egymást követő jubileumi emléke-
zések, amelyek egyre nagyobb méreteket öltöttek, ezt segítették és szították.¹⁶
A *Russzkij arhiv* és a *Russzkaja sztarina* folyóiratok válnak a félapokrif és apok-
rif Puskin-történetek és -anekdoták közlésének egyik legfőbb terévé.¹⁷

13 Pavel Annyenkov és Pjotr Bartyenyev működéséről lásd KALAVSZKY Zsófia, „»És nyugaton
felragyogott a természet vörös cárja«: Megjegyzések az 1920-as években gyűjtött, moszkvai
Puskin-legendákhoz”, in *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 8, szerk. Csörsz Rumen
István, 147–164 (Budapest: Reciti, 2020), 157.

14 О. С. Муравьева, „Образ Пушкина: исторические метаморфозы”, in *Легенды и мифы о
Пушкине: Сборник статей*, szerk. М. Н. Виролайнен, 3. kiad., 113–133 (Санкт-Петер-
бург: Академический проект, 1999), 117.

15 Pjotr Bartyenyev a moszkvai *Russzkij arhiv* folyóirat szerkesztőjeként az 1860-as évektől
hosszú évtizedeken át folyamatosan közli a Puskinról szóló újabb és újabb visszaemlékezé-
seket. Mihail Szemjovszkij a pétervári *Russzkaja sztarina* folyóirat kiadója, történész maga
is számos Puskin-forrás közlője, a Puskin-birtokokról szóló cikkek szerzője, értékes Puskin-
visszaemlékezések lejegyzője és közreadója volt.

16 „1887. január 29-e nyugodtan telt. Több templomban imádkoztak Puskinért. A Tudomá-
nyos Akadémián, az egyetemeken és a tudós társaságok többségében emléküléseket tar-
tottak. Ugyanakkor az ezt követő napon, amikor is lejárt a Puskin-művekre érvényes öt-
ven éves szerzői jog, a könyvesboltokban tömegjelenetek kezdődtek.” Маркус Ч. Левитт,
Литература и политика: Пушкинский праздник 1880 года, Современная западная
русистика (Санкт-Петербург: Академический проект, 1994), 172.

17 М. В. Загидуллина, „Формирование основного свода воспоминаний о Пушкине”,
Вестник Челябинского университета. Серия Филология 1 (2001): 59–73, 70.

1880-ban Puskin moszkvai szobrának leleplezése és a háromnapos ünnepségsorozat még az értelmiség és a civil szféra saját, belső eseményének nevezhető, a híre ugyanakkor a sajtótudósítások révén eljutott a legkülönbözőbb szociális és kulturális réteghez tartozó városi lakosság fülébe is. 1887 után a cári adminisztráció, a hivatalos kultúrpolitika Puskin alakjának bizonyos vonásait (a hű, az engedelmes és a hívő) egyre erőteljesebben hangsúlyozta. A költő propagandisztikus célú felhasználása mind szélesebb társadalmi körökben tette ismertté Puskin nevét, miközben a költő népszerűsítése (ekkor még) vitákat váltott ki a pravoszláv egyház berkeiben.¹⁸ Az állami szervek ingyenes brossúrákat osztottak a költő életéről, ünnepségeket szerveztek a halálának 50. évfordulójára. Az alsóbb iskolák számára engedélyezték, sőt támogatták az iskolásoknak *népkönyveknek* nevezett ismeretterjesztő, illetve könnyített olvasmányok beszerzését a költőről.¹⁹ Az első, gyerekeknek írt Puskin életrajzi regénynek a szerzőjét magas cári elismerésben, jutalomban részesítették.²⁰

A legnagyobb állami ünnepség a cári Oroszországban a századfordulóra esett. 1899-ben, Puskin születésének centenáriuma apropóján már az ország legkülönbözőbb pontjain városi tanácsok, gazdasági, oktatási és civil szervezetek, társaságok, körök és cégek is hasznot húztak ilyen-olyan (szabadidős) Puskin-programok szervezése révén a hivatalos, állami propaganda intenzív népszerűsítő tevékenységéből, illetve ahhoz csatlakozva. A századvégi kapitalizálódó, iparosodó gazdasági környezetben a kiskereskedelem találékonyan használt fel Puskin-idézeteket árucikkek reklámjaiban. A költő profilképét a legkülönbözőbb ajándék- és használati tárgyakon szerepeltették, életrajzát és műveit pedig a tömegkiadványok kiadásában érdekelt könyvkereskedők, nyomdák terjesztették, illetve nyomták olcsó kiadványaikban. A széles körben olvasott aprósajtó termékei (kopekes újságok) rendszeresen szolgáltak Puskinhoz kapcsolódó információkkal, illusztrációval, a *lubokirodalom* kínálatában állandóan szerepeltek a Puskin-mesék, a vegyes összetételű énekeskönyveknek pedig

18 „Miközben 1880-ban nem övezte nagy figyelem az egyház és Puskin egymáshoz való viszonyának kérdését, ugyanez éles vitákat előlegezett meg Puskin vallási meggyőződéséről 1899-ben, a költő százéves évfordulójakor, amikor is az állam bejelentette, hogy a hivatalos ünnepségeket az egyház támogatja.” Левитт, *Литература и политика*, 96.

19 Ezen életrajzok, ismeretterjesztő vagy tankönyv jellegű kötetek tartalmáról, minőségéről és befogadásukról beható ismertetőt nyújt egy harkovi, ukrán tanítónő és kollégáinak monumentális, háromkötetes kiadványa. Eligazító munka, amely módszertani tanácsokat ad és a tanítók közvetlen megfigyeléseit rögzítette. Х. Д. Алчевская, *Что читать народу?: Критический указатель книг для народного и детского чтения (1884–1889–1906)*, 1–3 (Петербург: Типография В. С. Балашова, 1906).

20 В. П. Авенариус, *Юношеские годы Пушкина. Биографическая повесть* (Санкт-Петербург, 1887).

kihagyhatatlan darabjai voltak bizonyos Puskin-versek.²¹ A napi sajtóban az olcsó, színes újságokban közölt Puskin-történetek, -mondások jelenléte is arra utal, hogy olyan fokú érdeklődés övezte a költőt, hogy tulajdonképpen bárki figyelemre számíthatott a sajtó részéről, aki akár a legcsekélyebb információval jelentkezett róla. 1880–1899 között komoly erőfeszítést tesznek újságírók, hogy felderítsenek, felkutassanak és megszólaltassanak még élő szemtanúkat. Marina Zagidullina egyenesen az újságírók, a sajtó „Puskin-csatájának” nevezi azt az elsőséget és a szenzációért folyó hajszát, amely a különböző sajtóorgánumok között az újabb és újabb Puskin-adatok megszerzéséért és közléséért zajlott.²²

A XIX. század utolsó negyedében tehát a városi lakosság – hivatalnokok, mesteremberek, katonák, szolgálók, ingázó parasztok, kereskedők stb. – köreiből a Puskinról való ismeretek bővülése nem csupán a literátus elit bizonyos csoportjai igyekezetének eredménye lett, s összekapcsolódott a Puskinhoz fűződő minden információ, köztük az irodalmi-történelmi anekdoták gyűjtésével és közlésével.

21 Erről lásd Маркус Ч. Левитт, „Пушкин в 1899 году”, in *Современное американское пушкиноведение: Сборник статей / Contemporary American Pushkin Studies: Collection of Works*, ed. У. М. III Тодд, Современная западная русистика 24, 21–42 (Санкт-Петербург: Академический проект, 1999), 29–31; Сигизмунд Либровичъ, „XXXIX. Портреты Пушкина на водочных бутылкахъ...”, in *Пушкинъ въ портретахъ: Исторія изображений поэта въ живописи, гравюре и скульптуре*, 242–254 (Санкт-Петербургъ, 1890).

22 Уо., 66. Ezzel függ össze, hogy ha nem is alakult iparággá, de vidéken, elsősorban a Puskin-birtokokon a helyi lakosság pénzre cserélte a maga Puskin-tudását. Felismerték, hogy Puskin-ismereteik – amelyeknek nagy része éppen az ide áramló városi Puskin-zarándokok információból eredt – értéket jelentenek. Lásd В. И. Чернышев, „»Пушкинский уголок«, его быт и предания”, in *Известия Русского Географического Общества*, 2, 60, 327–360 (Ленинград–Москва, 1928); А. Панченко, „Пушкин в советском фольклоре”, in *Культурный палимпсест: Сборник статей к 60-летию Всеволода Евгеньевича Багно*, ed. А. В. Лавров, 390–410 (Санкт-Петербург: Наука, 2011)). Több helyi lakos (adatközlő) egyre újabb részletekkel kiegészítve más-más újság riporterének mesélték el ugyanazokat a fakelotörténeteket. (Lásd pl. a Nyizsegorodszkije Gubernszkije Vedomosztyi (Nyizsegorod Járás Hírei) című hetilap 1899. május 26-ai ünnepi Puskin-számában (*Puskin 100*), majd a június 2-ai számban *Puskin egy kortársa* címmel közölt kétrészes interjút. Utóbbiban egy А. Мельников nevű újságíró Puskinról való emlékeiről kérdezett egy, a cikk bevezetője szerint valaha a Puskin-birtokokon élő idős parasztasszonyt, aki fiatal lányként nem csupán ismerte a költőt, de még intim kapcsolatba is került vele. А. Мельников, „Современница А. С. Пушкина”, *Нижегородские губернские ведомости*, 22 (1899. 26): 6; А. Мельников, „Современница А. С. Пушкина (2)”, *Нижегородские губернские ведомости*, 23 (1899. 02): 4–5.) Ezek könnyen azonosítható módon Puskin-művek szüzséire, illetve korabeli politikai-propagandisztikus szövegekre épültek, és leginkább Puskinnak a parasztok iránt tanúsított emberségét, jóságát hangsúlyozták. Панченко, „Пушкин в советском фольклоре”, 397–402.

Több mint feltételezhető, hogy a fent részletezett komplex „információs nyomásra” (Alekszandr Pancsenko kifejezése), a sajtót és a városi mindennapokat aktuálisan foglalkoztató jelenségre reakcióként jelent meg a városi szóbeliségben és vált egyre láthatóbbá – számuk növekedése miatt – a Puskin-anekdóták egy új csoportja. Közös bennük, hogy Puskit szerepeltették, köznyelviék, *irodalmi-történeti* rokonaiknál alacsonyabb stílusregiszterbe tartoztak, témáik profánok, és szóban terjedtek. Fontos jellemzője még e szövegeknek, hogy sok esetben trágár, alulretorizált, obszcén kifejezéseket tartalmaztak. Puskin gyakran sikamlós, kétértelmű, illetlen, bizarr helyzeteket provokál, okos, élesesű figura, aki bármilyen szituációban képes verses szöveget rögtönözni, ugyanakkor durva, közönséges, szókimondó, udvariatlan, arrogáns fráterként jelenik meg.

A Puskin-anekdóták ezen, az ún. irodalmi-történeti anekdotákhoz képest fiatalabb csoportjának leírásával a kutatás adós. Elemeik, ahogy erre a Gogol-példával utaltunk, jelen voltak a nemesi réteg szóbeliségében, a *hétköznapi témájú* anekdoták pedig bizonyosan korábban is cirkuláltak az alsóbb városi néprétegek között is, talán egyikben másokban feltűnhetett Puskin neve.²³ Miközben az 1880-as évektől az író egyre nagyobb közismertsége okán megnövekszik a Puskin-témájú hétköznapi anekdoták száma, elemeik jól láthatóvá váltak, a gyűjtésük viszont elmaradt. A városi szóbeliségben az anekdoták e válfaja egy, az etnográfia, a folklór- és az irodalomkutatás által is vagy lenézett, megvetett réteget, vagy érdektelen műfajt képviselt.²⁴ Alapvető problémát jelent máig, hogy noha számos közvetett információ áll rendelkezésre ezeknek a szórakoztató, mulattató történeteknek a létezéséről, cirkulálásáról, a szóbeli szövegek lévén igen csekély korpuszuk áll a kutatók rendelkezésre.

Ma az a néhány munka, amely jelölni, megnevezni akarja ezt a jelenséget, hol a szóbeli terjedésük okán *folklór anekdotáknak* nevezi ezeket, hol a vélt terjesztő társadalmi közeg megnevezéséből kiindulva *népi anekdotáknak*,²⁵ *hol a Puskin-alak reprezentációja szempontjából „az utca által a költőnek adott anekdotikus torzképek(nek)”*,²⁶ hol a széles körű elterjedtségük miatt *közkeletű anekdoták(nak)*,²⁷ hol stílusregiszterük és témáik okán *hétköznapi* (azaz nem

23 Valerij Szazsin bukkan egy 1857-es, kéziratos *hétköznapi anekdotagyűjteményre*, amely két Gogol-anekdótát is tartalmaz.

24 Először az 1920-as években válnak a tudományos kutatás tárgyává, mégpedig elsősorban a folklórkutatók körében. Vizsgálatuk szünetel a sztálini tudománypolitika tiltása következtében, a kutatási terület újabb lendületet az 1990-es évektől kapott.

25 И. А. Морозов és О. Е. Фролова, „Пушкин в анекдоте”, *Живая старина* 4 (1999): 21–23, 21.

26 Szőke Katalin fordítása. Az orosz eredetiben szó szerint ’trágárság, mocskos szemét’ szerepel. Andrej SZINJAVSZKIJ, *Séták Puskinnal*, ford. Szőke Katalin (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1994), 8.

27 Uo., 9.

történelmi témájú) *anekdotáknak (bütövüje anyekdotü)*.²⁸ Ha pedig a műfaj iránti megvetést összekapcsolták azzal az értékítélettel, amely a szovjet kritikában az 1920–1930-as években a *kispolgár* osztálykritikus szitokszóban összpontosult (mescsanyin, obüvatyel), *nyárspolgári/kispolgári elbeszélések (obüvatyelszkije rasszkazü)* nevet kaptak. E túl tágra vagy szűkre szabott meghatározások egyike sem alkalmas arra, hogy történetileg definiáljuk e szövegcsoportot. A terminológia „ügyetlensége” abból is fakad, hogy nem volt számottevő törekvés a csoport tudományos vizsgálatára, rendszerezésére. Kivételt képez néhány szakírás.

Az első ezek közül két folklórkutató rövid, de annál értékesebb forrásokat és példákat felsorakoztató tanulmánya. Igor Morozov és Olga Frolova *Puskin az anekdotákban* (1999) című áttekintő cikkükben a Puskin-anekdoták típusait taxonómiává építik.²⁹ Terminológiájuk szerint (1) *irodalomtörténeti*, (2) *folklór*, (3) *írói anekdotákról* beszélhetünk. Támadható pontja e rendszerezésnek, hogy nem veszi figyelembe (1) az anekdoták szoros időbeli meghatározottságát, (2) nem világos a hagyományos folklór és a XIX. század végi anekdoták közötti különbség, sőt (3) a közölt példák sokkal inkább tanúskodnak a két csoport valamiféle kontaminációjáról. Sajnos (4) a cikk nem tesz különbséget a XIX. század végi populáris ponyvaanekdota-gyűjteményekből idézett példák és az egyes városi (volt paraszti) adatközlőktől lejegyzett források között, holott a XIX. század végi Puskin-anekdotagyűjtemények a forrásaikat tekintve vegyes tartalmú „gyűjtőedényei” az anekdotáknak, és elsősorban könyvpiaci könyvtárgyként érdemes őket kezelni.³⁰

A második fontos szakírásnak Alekszandr Pancsenko irodalomtörténész munkája bizonyul. A *Puskin a szovjet folklórban* (2011) című tanulmány elméleti és módszertani elmozdulást jelent a korábbi szakirodalom megállapításaitól, amennyiben a szerző vizsgálatait kontextualista törekvések mozgatják. Felhívta a figyelmet a Puskin-művek városi tömegkultúrában való recepciójának kutatására, annak fontosságára. Ezen belül az anekdotákat a városi, alacsony műveltségű szegénylakosság (*gorodszkije nyizü*) szóbeli kultúrájának kontextusába utalja, és itt látja őket vizsgálhatónak.³¹

Úgy vélem, a kutatás fordulópontja egyértelműen Alekszandr Belouszov etnográfus, folklórkutató, irodalomtörténész nevéhez fűződik. A 2020-as évek

28 В. Н. Сажин, „Литературные и фольклорные традиции в творчестве Д.И. Хармса”, in *Литературный процесс в развитии русской культуры XVIII–XX веков: Тезисы научной конференции*, 57–61 (Таллин, 1985).

29 Морозов és Фролова, „Пушкин в анекдоте”.

30 Az utóbbiakat tárgyaló, elemző kutatást nem ismerek.

31 А. Панченко, „Пушкин в советском фольклоре”, in *Культурный палимпсест: Сборник статей к 60-летию Всеволода Евгеньевича Багно*, szerk. А. В. Лавров, 390–410 (Санкт-Петербург: Наука, 2011), 392.

elején hozzáférhetővé vált munkáiból kiderül, hogy ő az 1980-as években a *városi folklór* tematikájú egyetemi előadásaiban a témának már interdiszciplináris megközelítését szorgalmazta.³² Belouszov a szóbeli kultúra e jelenségét, az *anekdotát* elsősorban nem az irodalomtudomány szabta diszciplináris keretek felől (*beszélő, stílusréteg, forma, szerkezet, téma, narratíva, nézőpont, hős, valóságrepresentáció* stb.) vizsgálta, és ebből eredhet, hogy *nem műfaj* fogalomként értelmezte. Azt ajánlotta, hogy ezt a szóbeli alkotást egyszerre vizsgáljuk meg a *hol, a hogyan* és a *mi célból* kérdésekre adott válaszokként, azaz – teszem hozzá – egyszerre *textusként* és *praxisként*. Antropológiai és társadalomtörténeti fókuszú kutatásai e szöveg és gyakorlat létrejöttének feltételeire kérdeznek rá, azokra az adottságokra, amelyek között megszületik a produktum. Azaz arra volt kíváncsi, hogy az anekdota *hol, mi módon* és *milyen lehetőségfeltételek között* működik? Mi a szövegek helye és kapcsolata a körülvevő valósággal? Belouszov válasza: a XIX. századi orosz város, különösen a század második felének városi civilizációja, a benne élő társadalmi csoportok életmódja, mindennapi életvitele és kulturális állapota tette lehetővé, sőt gerjesztette e szövegek létrejöttét, az ún. *városi folklór* egyik legfontosabb és legkedveltebb típusaként. A kutató tehát a tradicionális folklór anekdotákról leválasztva ezt a csoportot *városi anekdotának* nevezte el. A továbbiakban ezt a terminust használom.

A városi anekdotákon belül egy külön, speciális csoportot képviselő Puskin-anekdoták vizsgálata azért is mozdulhat el így a holtpontról, mert a modernizálódó, orosz társadalom tipikusan városi jelenségeként értelmeződik. Belouszov rámutat arra, hogy a városi anekdoták mindenestül *kultúraközi jelenségként* voltak jelen a városban, amely az együttes, kollektív alkotásra különböző szűkebb és tágabb terekben biztosított lehetőséget kisebb-nagyobb közösségek találkozásához. A szabad, közvetlen, aktív és önértékű alkotáshoz a városi élet felkínálta a *világi szalonokat, a kispolgári összejöveteleket, a kaszárnyát, a bálót, a baráti italozást* és az *utcát* mint klubszerűen működő helyszínt is. A városi folklórban egymás mellett élnek a különböző társadalmi rétegek, közösségek folklórja(i) úgy, mint a katonáké, a parasztoké, a kispolgároké, a nemeseké, mesterembereké vagy az ún. iskolai (líceumi, kollégiumi, egyetemi) folklór. Ezek együttesen biztosítják a *városi folklór* társadalmi-kulturális sokféleségét, komplex rendszerét, de úgy, hogy közben állandó kapcsolatban állnak a professzionális művészeti alkotásokkal, előadásokkal: a korabeli elit irodalommal, zené-

32 Belouszov *A városi folklór* című felsőoktatási jegyzete 1987-ben jelent meg Tallinnban, *A szóbeliség műfajai: az anekdota* című írása pedig szintén Tallinnban, a Tanárképző Főiskola egyik oktatási anyagában 1989-ben. Az írások hozzáférhető kiadását lásd Белоусов, „Городской фольклор”. А. Ф. Белоусов, „Современный анекдот”, in *Культура. Литература. Фольклор*, 238–263 (Moskva: Новое Литературное Обозрение, 2023). Lásd a kötetről írott recenziómat is, jelen kötet *Szemle* fejezetében.

vel, színházzal. Egészen bizonyos, véli Belouszov, hogy a XIX. század második felében az orosz városok zenei, performatív és szöveges, szóbeli kultúrájára a professzionális művészetek komoly hatással bírtak. Átítatják a városok nyilvános közéletét, populáris kultúráját úgy, hogy a lakosok mindennapi tevékenységeikhez, ünnepeikhez, illetve szórakozásaihoz társított, azokat kísérő szövegek, dallamok, narratív játékok a folklór és a magas művészet valamiféle együttműködéséből, használatából jöttek létre. Bonyolult félirodalmi és félfolklór formák keletkeznek ebben az élő, közvetlen, szabad, kollektív kommunikációs és alkotó folyamatban. Arra, hogy az irodalom és a városi folklór közötti motívum- és szüzsécserre oda-vissza milyen vitális és virulens volt már a XIX. század első felében, Belouszov Puskin, Gogol, Dosztojevszkij és további alkotók műveit hozza fel példának.³³

A modern városi mindennapokban az anekdotáknak már nem a történelmi furcsaságok bemutatása, a múlt iránti érdeklődés kielégítése volt a funkciója (lásd a század eleji irodalmi-történelmi anekdotákat). Sokkal inkább eredtek egy tőről a pletykával, s rendkívül organikusán, gyorsan és érzékenyen alkalmazkodtak a városi életvitelhez, világképhez, kultúrához. Alapvető funkciójukká vált, hogy szórakoztassanak, mulattassanak, miközben az újdonságot és a friss híreket is továbbították. Főszereplőjük rendszerint az *osztirjak*, az éleseszű, gyorsreagálású hős, a legfőbb poétikai eszközük a szójáték, az eszes, szellemes, mulattató és rögtönzött szópárbaj, a témáik a mindennapi életből kerültek ki. A Puskin-anekdoták véleménye szerint a városi anekdotákon belül egy külön típust, az ún. *kultúr-hős-anekdoták* legarchaikusabb és máig élő ciklusát alkotják.

3. Szarapul város anekdotái Puskinról

Nyikolaj Oncsukov (1872–1942) orosz etnográfus, az Imperátori Földrajzi Társaság tagja, az 1880-as években – feltételezhetően az évtized végén – a Moszkvától keletre található szülővárosában, Szarapulban hallott Puskin-anekdotákat jegyzett le 1936-ban, a sztálini Puskin-jubileumra való készülődés évében. A kutató hat Puskin-anekdotából álló unikális lelete és jegyzetei – *Puskin a folklórban* címmel – kéziratban maradtak. Alekszandr Belouszov publikálta őket először 2001-ben.³⁴

33 A XVIII. század végén, XIX. század elején gyakran igen „nehéz szétválasztani az írott és szóbeli jelenségeket”. Белоусов, „Городской фольклор”, 138.

34 Oncsukov gyűjtésének egyik felét Belouszov publikálta, tíz évvel később a kézirat egészét Alekszandr Pancsenko adta közre. А. Ф. Белоусов, „Из истории фольклорных анекдотов о Пушкине”, in *Труды факультета этнологии*, 1 (Санкт-Петербург: Издательство Ев-

Szarapul a Káma folyó partján helyezkedik el, az Urál lábánál. A város a XIX. század közepétől erőteljes fejlődésnek indult a gőzhajózás elterjedése révén. Nem volt literátus értelmisége, sem a város környékén földbirtokokkal rendelkező nemessége. A városban a hivatalnokok és tanárok mellett elsősorban kereskedők éltek, lakosai továbbá a gyárakban dolgozókból kerültek ki.

A szarapuli anekdotákban Puskin nem egyedül szerepel, hanem egy Ivan Barkov nevű költővel párban. Ivan Barkov (1732–1768) egy korábbi század ismert és hírhedt poétája volt, a nagy tekintélynek és elismertségnek örvendő Mihail Lomonoszov (1711–1765) költő, polihisztor titkára. Barkov az illetlen viselkedésével, botrányokkal kísért életével, titokzatos körülmények között megtörtént halálával, pornográf, szeméremsertő műveivel vált ismertté, amelyek mind a mai napig az ún. *clandestinus* (potajonnaja lityeratura)³⁵ orosz irodalom kanonikus részét alkotják. Barkov legendás személyként élt a XVIII. századi pétervári folklórban, a legnépszerűbb *sut*, azaz *bohóc-költő* volt, számos anekdota őrzi a nevét.

A szarapuli anekdotákban az ún. „komoly (de buta) költő” és az őt kifigurázó okos „költő-sut” párbai zajlanak le. Az utóbbi mindig győz.

1. Puskin valamiért megharagudott Barkovra, és az első találkozásuk után megfenyegette, hogy megveri. Ezt megtudta Barkov. Megy egyszer Barkov az utcán, és látja, hogy messze szembe vele jön Puskin. Barkov megijedt és bemászott a híd alá (Péterváron történt) és amíg Puskin elhaladt, a következő verseket írta:

*Tengeri hullám alatt
Elrejtőzöm egy deszka alatt
Az üldözőm, a kínzó elöl,
Szaska Puskin, az író elöl.*³⁶

2. Puskin leült verset írni és az írta:

Ment le a nap.

Váratlanul „kínzó szüksége támadt”, és elment, ahogy ő maga fogalmazott „száz százszenyre rozoga padlásszobámból, hogyha rám tör a dolog, fussak”³⁷. Megérke-

---

ропейского университета в Санкт-Петербурге, 2001), 211–213; Панченко, „Пушкин в советском фольклоре”, 400–401.

35 Az orosz fogalom egyaránt vonatkozik a politikai értelemben publikálhatatlan és a priaposzi hagyományokat követő, erotikus, esetenként pornográf témák okán tiltott művek csoportjára.

36 A pravoszláv istentiszteleten elhangzó egyik éneknek a versét, az ún. *irmoszt* idézi meg. Oncsukov megjegyzése.

37 Lothár László fordításának egy átalakított változatában adom meg Puskin *Te és én* című versének sorait.

zett Barkov, látja Puskin írásának elejét és mivel rájött, hogy hova futott Puskin, hozzáírt a már leírtakhoz egy szót, „szarni”. Majd elment.

Mindkét anekdotában a két költő konfliktusa eredményeként vagy valamely hivatalos diskurzus travesztálódik – ezt látjuk az első anekdotában –, vagy eleve egy, a petroniusi hagyományokat folytató költemény válik még szókimon-dóbbá, és így tolódik át a határsértő, nyomdafestéket nem tűrő trágár szövegek csoportjába. Az első esetben Barkov a korabeli beszélők számára könnyen felismerhető, húsvéti pravoszláv istentiszteleten énekelt *irmosz* műfaját alakítja át úgy, hogy saját mártíriumát énekeli meg (értsd Puskin a kínozója, aki elől menekül), azaz blaszfemizálja Krisztus történetét. A második esetben Barkov pedig eleve egy olyan, publikálhatatlan Puskin-verset „alakít tovább”, amely egy jól felismerhető fiziológiás folyamatot elevenít meg a Petronius *Satyricon*-ja által ihletett irodalmi hagyományokhoz csatlakozva. Ebben az anekdotában Barkov a puskin-i költeményben csupán körülírt altesti ürítést nevez meg nyíltan, így lesz az anekdota vaskos. A korabeli felfogás szerint Puskin *Te és én* (1824?) című verse sem politikai, sem erkölcsi tekintetében nem volt elfogadható, ugyanakkor sokszoros tükörjátékra adott lehetőséget. A prózaíró (te) és a költő (én) ellentétes, szélsőségesen más élethelyzeteinek összevetéséből felépített költeménynek, amelyet a korabeli literátusi közvélemény Puskin I. Sándor cár személye ellen írt szatírának vélt, az anekdota csupán az altesti ürítés soraira fókuszált, és ezt a momentumot aktualizálja. A puskin-i vers összetett jelentésképzése, metaforikus játéka a városi anekdotában elvész.³⁸

A fenti anekdoták – véli Oncsukov – az 1880-as évek lenyomatai. Ekkor oly erőteljesen nőtt Puskin, a „nagy, nemzeti költő” hírneve, hogy a szarapuli városi anekdotákban az egészen addig a „komoly költő” szerepben emlegetett poéták neve *helyére* Puskin neve került. E szerepkörben az elnyomó hatalmat képviseli, a népet képviselő Barkov pedig minduntalan túljár az eszén.

Így van ez a harmadik anekdotában is:

38 A legújabb kutatások szerint az 1824-re datált *Te és én* c. Puskin-szöveg először csupán 1858-ban, jóval a költő halála után jelenhetett meg nyomtatásban egy igen szűk körű, művelt olvasóközönsséggel rendelkező lapban, a cenzúrát rendszeresen kijátszó, 200-300 előfizetővel rendelkező *Bibliograficseskije zapiszki*ben, vö. A. C. Пушкин, *Стихотворения: Книга первая (Михайловское. 1824–1826)*, szerk. С. В. Березкина és М. Н. Виротайнен, Полное собрание сочинений в двадцати томах 3 (Санкт-Петербург: Наука, 2019), 921–926. Ezt követően, 1861-ben *Az eltitkolt orosz irodalom* című kötetben, Londonban adták ki. A szélesebb közönség majd csak 1881-ben ismerhette meg a *Russzkij Archiv* folyóirat publikációja nyomán, ugyanakkor itt sem beszélhetünk arról, hogy a költemény tömeges ismertségre tett volna szert. Огарев, szerk., *Русская потаенная литература XIX столетия* (London, 1861), 98.

Puskin, aki az ablakban üldögélt, és meglátta az utcán közeledő Barkovot, foggott egy réz ötkopejkást, megforrósította egy gyertyánál, majd ledobta az utcára Barkovnak, hogy az felemelje és megégesse magát. Mikor Barkov odaért, rájött, hogy az ötkopejkás forró, ezért levizelte, és azt mondta: „nesze a pisám a te felforrósított ötkopekesedre”. Majd felvette az érmét, betette a zsebébe, és ott hagyta a lóvá tett Puskint.

Látni kell azonban, hogy ez az anekdota már sokkal kevésbé „specifikusan” puskin. Míg az előző születésénél mindenképpen bábáskodnia kellett egy olyan személynek, aki behatóan ismerhette a másolatokban terjedő, tiltott és eltitkolt Puskin-verseket, ez a harmadik szarapuli anekdota egy Puskintól függetlenül létező, ismert és kedvelt anekdota-történetsémára, -modellre épülhetett. Feltételezésünket visszamenőleg bizonyíthatja két későbbi forrásunk – lett és lengyel nyelven.

A lett és orosz, illetve a lengyel és orosz, azaz kevert nyelvű anekdoták lejegyzésére csaknem ötven évvel később, az 1920-as években került sor a lett Riga és Jelgava városokban és a lengyel Witowicében. Olyan településekről van szó, ahol a cári hadsereg egységei állomásoztak és/vagy orosz hivatalok (is) működtek.³⁹

Nézzük a „kihez kerül az ötkopekes?”-anekdotatípus lett nyelvű „gáláns” variánsát!

5592.

Puskinnak az volt a szokása, hogy mindent megnézett, ami az útjába került. Egyszer fiatal hölgyek ugratni akarták, és egy felhevített ötkopejkást dobtak az útjába. Puskin felemelte, de megégette az ujjait. Anélkül, hogy sokáig gondolkodott volna, levizelte az ötkopejkást, felvette, és mélyen meghajolva visszaadta a közelben álló ifjú hölgyeknek.

Lejegyezte: Peter R, Riga⁴⁰

A lengyel verzió hűbben követi a hosszabb, orosz változatot egy fordulattal a végén:

Egy másik alkalommal két *panienka* ('kisasszony', lengyel, litván – megj. K. Zs.) állt egy erkélyen. Észrevették, hogy jön Puskin. Elszaladtak, felmelegítettek egy ötkopejkás érmét, és a költő elé dobták, hogy megégesse az ujjait. Puskin oda-

39 A lett és a lengyel nyelveken lejegyzett Puskin-anekdotákat tartalmazó szövegkiadásokat Belouszov egy tanulmánya lábjegyzetében mindösszesen egy bibliográfiai adat erejéig említi. Jelen ismeretem szerint a kutató a források feldolgozását és elemzését nem végezte el.

40 Pēteris BIRKERTS, szerk., „Puškina anekdotes”, in *Latvju tautas anekdotes: nerātnās*, 595–597 (Rīgā, 1996), 596.

lépett, és mivel kitalálta, hogy miről van szó, vizelni kezdett az érmére, és azt mondta:

*Hú, nézd ezt az agyast,
Tüzelte a garast.
Ha lehül majd nekem,
jól fűti a zsebem,*

azután felvette és ment a maga útján.

Dubaniewicz beszámolója, 1922.

Feltűnő, hogy (1) ezekben az anekdotákban ugyanaz a szüzsé ismétlődik, mint a harmadik szarapuliban, csupán Puskin partnere már nem a XVIII. században ismert Barkov. A XX. század elején ezek szerint ő már a múlté, kihullott a közös kulturális tudásból. Egyértelmű tehát, hogy megváltozott kulturális, társadalmi és nyelvi környezet – feltételezhetően negyven évvel azután járunk, hogy a hét-köznapi, városi anekdoták egyik hőse Puskin lett –, s ez szerepcseréssel járt. További lényegi változás, hogy (2) a Barkov által betöltött maszk Puskiné lesz, azaz Puskin játssza már el az élesnyelvű, mindenki eszén túljáró *okos költő*, a *sut*, a *trickster* szerepet. Ellenfele pedig már nem egy aktuális „komoly költő”: Puskin partnerei („ellenfelei”), az erkölcs, az illem őrei a *kisasszonyok*, a *hölgyek* lesznek. A lengyel változat, amelyben Puskin zsebre vágja az ötkopekest, ráadásul a modern városi anekdoták egy további fontos ismertetőjegyét is tartalmazza, (3) ez pedig a *rímes*, *ritmikus válasz*. Ez a csattanó, a néhány soros rigmus – a lett szövegben oroszul szerepel –, amely ebben az esetben ugyan nem, de általában a *szójáték*, a *szóvicc*, oroszul a *kalambur* formáját öltötte.

Beluszov felhívja a figyelmet, hogy míg a tradicionális folklór anekdoták a meghökkentő, paradox, különleges eseményeket leginkább *el-mesélték*, a városi anekdoták nyelvi megformáltságukban színre is vitték: létükhöz hozzátartozott a szóbeli előadásmód. Ezek „nem «rövid elbeszélések», hanem «rövid szövegek»,⁴¹ dramatizált, nemszüzsés anekdoták, amelyek általában egy elementáris jelenetből állnak. A megformáltság, a párbeszédes, csattanóval végződő anekdoták tehát már a századfordulóhoz közelebbi korszak szülöttei, az éles elméjű trickster hős szerepeltetése pedig a városi életnek a friss hírekre, pletykákra, szóbeszédre, az újdonságra való orientáltságát tükrözi.

Egyértelműen kitűnik, hogy számos esetben nem kifejezetten Puskin alakjához, életéhez, műveihez kötődő és ilyen értelemben Puskint-jellemző, „individuális” anekdoták születtek, hanem a már hosszú évtizedek óta cirkuláló városi

41 Белоусов, „Современный анекдот”, 239.

anekdotaszüzsék egy kis változtatással adódtak tovább: az alkalmazkodó, a társadalmi változásokra érzékeny műfaj bizonyos darabjainak hőse immár Puskin lett.

A szarapuli leletre visszatérve észrevehetjük, hogy egyik darabjukban már Barkov és Puskin viszonylatában is megtörténik a szerepcsere: Puskin lesz az okos, a sut-költő. Ezt az átmenetiséget – még mielőtt Barkov teljesen kihullana az anekdotákból, vagyis a városi emlékezetből – példázza az alábbi szarapuli anekdota:

Barkov a folyó partján sétált. Mikor meglátta a szembejövő Puskit, megijedt, hogy Puskin megveri őt (valamilyen lopás miatt). Barkov belegázolt a vízbe, egészen a nemi szervéig. Amikor Puskin elment mellette, Barkovon gúnyolódva azt mondta:

Barkov a vízben micsinál?
A vízben tökre tökig áll.

Puskin partnere ugyan itt még Barkov, de már fordított előjellel. Ugyanezen *geget* egy jóval később lejegyzett másik – nem szarapuli – orosz változatában találjuk meg, viszont Puskinnak már egy bizonyos cárnővel gyűlik meg a baja. A cárnő halálra ítéli, a büntetés: Puskinnak meztelenül a folyóba kell gázolnia. A cárnő ekkor egy csónakban állva arra utasítja: „Nosza, a haláloed előtt még mondj egy verset!”, Puskin erre azt válaszolja: „Puskin a vízben tökre tökig áll, a cárnő meg a csónakban, elmész te a francba / a picsába!” „Ó!” A cárnő otthagya, Puskin pedig kimászott a vízből, nem fulladt bele. Barkovot ismét az *ellentétes nem* egy képviselőjére cserélték le, de amikor még ez a változat keletkezett, úgy tűnik, fontos „követelmény” volt, hogy az őt lecserélő személy *tekintély* legyen.

Az „elmozdulás”, a szerepváltás, hogy Puskin került a trickster, azaz a *sut* szerepbe, s nem a *komoly költő*, hanem a *bohóc költő* szerepét tölti be, már az Oncsukov-gyűjteményben is megfigyelhető. Azért is páratlan ez a korpusz, mert rögzíteni tudott több időbeli fázisú anekdotát: a legarchaikusabbak mellett, amelyek még a XVIII. század végi, XIX. század eleji életmódhoz, világlátáshoz tartoztak), későbbiek is. Az 1920-as évek lengyel és lett anekdotái a fiatalabbakat „vitték” és variálták tovább.

Az ún. erotikus és szkatologikus Puskin-anekdoták a városi lakosság körében igen kedveltek voltak, írja Oncsukov. Ez az anekdotakincs – amelyből írásban lényegében szinte semmi nem maradt fenn – a „parodia sacra”, amelynek száma a kultusz erősödésével sokszorozódott. Az etnográfus a kéziratában két ilyen anekdotát ugyan megemlít és összefoglal, de az esetek legilletlenebb részleteit nem jegyezte le:

1. Puskin egy vacsorán ült. Egy jelenlévő hölgy gondolt egyet, a kenyérből galacsinokat gyúrt, és elkezdte dobálni Puskit. Puskin szétnyitott ujjaival elkapta az egyik kenyérdarabot, megdobta vele a kokettáló nőt, és azt mondta: „Hölgyem, ön jól céloz, én meg majd akkor magát négykézláb ....”⁴²

2. Egy vacsorán a házigazda, aki Puskit szerette volt megtréfálni, megparancsolta a szolgálónak, hogy egy tehén sült nemi szervét tálalja fel neki. Hogy ezután mit tett Puskin, egyáltalán nem tűr nyomdafestéket.⁴³

Az utóbbi anekdota vége, ha oroszul nem is, lettül azonban megőrződött:

5589.

Puskin egyszer azt mondta, amikor egy erkély alatt sétált el, ahol fiatal hölgyek ültek: „Három csillag ragyog az égen, és három pina az erkélyen”. A fiatal hölgyek összenéztek, és elhatározták, hogy bosszút állnak Puskinon. Vendégséget rendeztek, és meghívták Puskit.

Ezen egy marha sült „szerszámát” (az eredetiben itt az „uzrikti” szó szerepel – megj. K. Zs.) tálaltak fel az asztalnál kés és villa nélkül. Puskin gyorsan felfogta a helyzetet, és ott helyben, mindenki szeme láttára előhúzta a saját „szerszámát”. „Mit művel?” – sikoltoztak a fiatal hölgyek. „Kakaja zakuszka, takaja i vilka”⁴⁴ (szó szerint: 'Amilyen az előétel, olyan villa dukál hozzá', azaz „Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten” – megj. K. Zs.), válaszolta Puskin nyugodtan.⁴⁵

Oncukov az anekdotákhoz fűzött kommentárjaiban megjegyzi, hogy Szarapult az 1880-as években olyan hivatalnokok alkották, akik a helyi bíróságon, a gazdasági hivatalokban, a reáltanodában és a lánygimnáziumban dolgoztak. Valószínűsíti, hogy a Pétervárról és Moszkvából idevezényelt csinovnyikok hoz(hat)ták magukkal és terjeszthették el a városban ezeket a szövegeket.⁴⁶

Kitűnően látszik, hogy ezek a hétköznapi anekdoták szüzsévázakat és szereplehetőségeket tartalmaztak. Ezek az üres, betöltetlen, de megformált és kész maszkok, amelyek egyikébe beillesztették Puskit, valamely tradicionális, népi anekdota hőstípusának szerepköreiből kerültek ki, mint például a durva, trágár *ravasz katona*, a *bíró* vagy a *bolond*.⁴⁷ Az is megfigyelhető, hogy hosszan, gyak-

42 Lásd Панченко, „Пушкин в советском фольклоре”, 401.

43 Uo.

44 Az eredetiben is oroszul, ráadásul cirill betűkkel szerepel.

45 BIRKERTS, „Puškina anekdotes”, 596.

46 Idézi Pancsenko. Панченко, „Пушкин в советском фольклоре”, 400.

47 Lásd erről Jeleazar Meletyinszkij kutatásait. Е. М. Мелетинский, „Сказка-анекдот в системе фольклорных жанров”, in *Избранные статьи: Воспоминания*, szerk. Е. С. Ноник, 318–333 (Moskva: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1998).

ran évszázadokon át megőrződnek bizonyos szüzsék, amelyek, mivel a humort jelentő nyelvi elem időn kívülnek bizonyul, aktualizálásuk pusztán a hősök nevének kicserélődését jelenti.

A lett és a lengyel területeken lejegyzett Puskin-anekdóták között találunk olyan példákat, amelyek időbeli tartósságukat valószínűleg annak köszönhetik, hogy a csattanó egy egyszerű nyelvi elemre épül:

5595.

Egyszer Puskin unalmában két hölgyet követ. A hölgyek ezt észreveszik, és elhatározzák, hogy megréfélják Puskit. Bemennek a szobájukba, és krétával az ajtóra írják: „Mü obédajem!” (‘Mi ebédelünk!’) Puskin fogott egy krétát és a „Mü obédajem!” (‘Mi ebédelünk!’) szavakat átváltoztatja „Mü óbe dájom!”-re (‘Mi mindketten felkínáljuk magunkat!’). Aztán becsenget. Az egyik hölgy dühösnek tetteve magát, kinyitja az ajtót, és azt mondja Puskinnak: „Nem látja, mi van az ajtóra írva?” – „Dehogynem látom, épp azért csengettem be!” – feleli Puskin. „Mindketten felkínálkoztatok, nekem meg már régóta nem volt részem ilyenben!”

Egy orosz példa is megőrződött a XX. század elejéről:

Lányok felírták az ajtajukra azt, hogy „A bárisnyák ebédelnek (obédajut)”, azért, hogy ő [Puskin – K. Zs.] ne zavarja őket. Puskin erre fogta a krétát, és a szót kettéválasztotta: így „óbe dajut”. A nép meg olvassa és értetlenkedik: „Mi a fene, hogy a bárisnyák *óbe dajut*? *Óbe dajut!* (‘Mindketten felkínálják magukat’).⁴⁸

Nem valószínű, hogy ez az anekdota Puskin egy megtörtént esetét rögzítette volna. Erre utal egy, a *Kukolnyik-gyűjtemény*ben szereplő anekdota:

Egy kétes hírű nőszemély, még elég friss és széparcú, a felnőtt lányával, aki csinos volt, nyitott egy kifőzdét, és hogy a publikum értésére adják tevékenységük kettős jellegét, kibéreltek egy lakást egy nagy házban, amelynek sarkára kiakasztottak egy táblát: „zgyesz óbe dajut” (‘itt ebédelnek’, illetve ‘itt mindketten felkínálják magukat’).⁴⁹

48 Морозов és Фролова, „Пушкин в анекдоте”, 22.

49 Nyesztor Kukolnyik (1809-1868) költő, író jegyzetfűzetébe rögzített anekdotákról van szó. E. Курганов és Н. Охотин, szerk., *Русский литературный анекдот конца XVIII начала XIX века* (Moskva: Художественная литература, 1990), 247.

4. Városi anekdoták – paraszti anekdoták – anekdoták Puskin-életrajzához

A városi Puskin-anekdoták történetében újabb fontos változást hoz a századforduló, de főként a XX. század első évtizedei. Ekkorra egyfelől „beérnek” a Puskin-kultusz még a cári időkben megkezdett kultúraközvetítő praxisai, másfelől már lendületben lesznek a friss szovjet állam kultuszfenntartó és -terjesztő mechanizmusai, azaz mérhetővé válik a Puskin-ismeretterjesztés hatása. Egyre több, már évszázadok óta cirkuláló irodalmi-történeti és hétköznapi anekdota válik speciálisan „puskinivá”. Olyan fokú ismertsége lesz a Puskin-életrajz bizonyos elemeinek, hogy a városi lakosság valamiféle közös tudásává válnak, és az anekdotákba való beépítésük humorként tud működni. A csattanó pedig akkor működik, ha a történet a hallgatóság közös ismereteire épül.

Az egyik speciális példánk az ún. „legyek ura” anekdota. Egy archaikusabb változata a Nagy Péter korabeli, udvari bohóchoz, suthoz, Balakirjevhez kötődik.

Sut Balakirjev

[Balakirjev] egyszer azt mondta Nagy Péternek:

- Nevezzen ki legalább a legyek parancsnokának!

Nagy Péter azt válaszolta:

- Legyél a legyek parancsnoka!

A cár nagy bált tartott, tábornokok és hercegek voltak jelen. Eljött Nagy Péter is. A sut az egyik tábornokra dühös volt, szerfölött dühös. Volt neki egy három fontot nyomó bőr ostora. Járkál, nézelődik, nézelődik. Nézelődik, visszatér a tábornokhoz, és hopp, a kopasz feje búbjára ráhúz egy nagyot. Hát az lefordult a székről. Ekkor nagy kiabálás kezdődött:

- Hát te meg, mit csinálsz?

A sut azt válaszolta:

- Ó, te átkozott ribanc! Egy ilyen fejre nem ülhetsz!

Nagy Péter elmosolyodott, és egy időre békén hagyta.⁵⁰

Az anekdota variánsát Puskin szerepeltetésével az 1930-as években a volt Puskin-birtokokon gyűjtő, Olga Loman jegyezte le paraszt származású adatközlőktől:

Egyszer a cár [Puskin egy bántó rigmusáért – K. Zs] azt mondta neki: „Puskin, büntetésül mostantól csupán a legyek gazdája leszel!” Egy bálra tartottak. Hát a bálon egy légy ráült egy cári főember homlokára, egy gazdagéra, szóval egy

50 Дм. Молдавский, szerk., „Шут Балакирев”, in *Русская сатирическая сказка*, 76–78 (Москва, 1958).

ilyesféle személyére. Puskin levette magáról az övét, és egy alkalmas pillanatban homlokon csapta vele. Mindenki kiabálni kezdett: „Hogy? Mi történt? Hát te mit csinálsz?” Ő meg nyugodtan csak ezt mondta: „Ha én a legyek gazdája vagyok, akkor kergetnem is kell őket.” Hát azok ezután határozták el azt, hogy őt száműzetésbe küldik.⁵¹

A Puskin-birtokok tere a gyűjtők számára sok szempontból különösen specifikus. Az itt terjedő történetek esetében egy egészen komplex jelenségről van szó, amelynek forrása abban keresendő, hogy a literátus értelmiség évtizedeken át zarándoklatszerűen látogatta a (volt) Puskin-birtokokat és Puskin sírhelyét. Az itt élő parasztok, ahogy erre Alekszandr Pancsenko felhívja a figyelmet, több évtizeden át folyamatosan a „Puskin utáni kérdezősködés áldozatai” voltak, ilyen-olyan emlékezések, ünnepségek eleinte külső szemlélői – számos sajtótudósítás maradt fenn erről az 1899-es évekből – , majd kolhoztagként már (kényszerű) résztvevői. A paraszti beszélők történeteinek, amelyeket etnográfusok az 1920-as, majd az 1930-as években jegyeztek le, jól látszik a két időpont közötti válaszok különbségében a szovjet felvilágosító munka „eredménye”. Ilyen a fenti anekdota is. Ezek sokkal inkább a városi történetek, anekdoták, a városi, értelmiségi réteg Puskin-történeteinek valamiféle átalakított „paraszti” újramondásai, mintsem „ősi”, archaikus, „eredeti” paraszttörténetek Puskinról. Egyik forrásuk az évtizedek óta terjesztett, tanított, ismert (propagandisztikus) Puskin-életrajzok, amelyek beleépülnek a városból hozott anekdotákba, és társulnak további elemekkel, például az önéletrajzoként olvasott Puskin-művek szüzséivel.

5. Városi anekdoták – a kultúrhős-ciklus

A Puskin-alak mint kultúrhős elsőbbsége a szovjet kultúrában 1937-től, a sztálini Puskin-jubileumtól kezdve vitathatatlan. Kisebb-nagyobb módosulásokkal ezt a pozícióját az 1990-es évekig megőrzi.⁵²

51 О. Ломан, „Предания о Пушкине”, *Литературный критик* 3 (1938): 183–190, 184; А. А. Анненкова, „Пушкин в «простонародном» сознании”, in *Московский пушкинист*, 74–109 (Наследие, 1996), 81, <http://feb-web.ru/feb/pushkin/serial/mp3/mp3-075-.htm?cmd=p>.

52 Tartóssága, szívóssága nemcsak ideologikus okokkal magyarázható, és nem csupán az állami kultúrpolitika monopolhelyzetű kultuszfenntartásának az eredménye. Antropológiai munkák (is) alátámasztják, hogy a költő mint alak az esztétikai értéke mellett, valamiféle ezoterikus, szakrális értéként volt jelen a szovjet társadalomban. Адоньева С. Б., „Дух Пушкина”, in *Категория настоящего времени. (Антропологические очерки)* (Санкт-Петербург, 2001), 63–76; KALAVSZKY Zsófia, „»Puskin – a kenyérünk, a vérünk, a levegőnk«: Mihail Epstejn *Új szektásság* című könyvéhez”, *2000 Irodalmi és társadalmi havi lap* 20, 4. sz. (2008): 50–57.

Álljon itt egy utolsó anekdotasor, amelynek darabjai oroszul, lettül és lengyelül is megőrződtek. A lengyel nyelvűt az 1920-as években jegyezték le:

A hadseregből hozott vagy a hivatalnokoktól kölcsönzött orosz anekdoták a falusiak között is keringtek. Ezek közül több is Puskinra vonatkozott. Az egyik szerint a költő egyszer a mohába temetkezett, és amikor a társaság többi tagja kereste „Puskin, hol vagy?“, azt válaszolta: „Vám hu ja!”⁵³ (Szó szerint a „Vo mhu ja” mondat jelentése ’A mohában vagyok’, ugyanakkor az anekdotában a szóhatárok eltolásával: „Vám hu ja!” azt jelenti, hogy ’kapjátok be’. Huj – ’férfi nemi szerv’.)

A lett változat is, amely magyarázatot is fűzött a csattanó megértéséhez, az 1920-as években került papírra:

5591.

Puskin egyszer egy vendégségben bújócskát szervezett. Mindenki elbújt, Puskin is: ő a mohába bújt. Hosszas keresés után a vendégek kiabálni kezdtek: „Puskin, hol vagy?” Puskin válaszolt, gyorsan kiejtve: „Vá mhu ja” (azaz „Vám huja”). A jelentését l. az előző anekdota végén.⁵⁴

Lejegyezte: Peter R, Riga

Úgy vélem, hogy ez az anekdota inspirálta az anekdota egy szovjet írói, majd szamizdattá vált változatát. Az 1970-es évek Szovjetuniójában Natalja Dobrohotova író és Vlagyimir Pjatnyickij képzőművész a saját szórakozásukra egy füzetbe jegyezték le, illetve rajzoltak meg ötvenöt, az anekdota és a képregény határán álló művet.⁵⁵ A *Vidám gyerekek* kéziratos gyűjteményükben *írói-képzőművészeti* anekdotákat hoztak létre. A klasszikus orosz irodalom íróit, költőit szerepeltető rövid, humoros történetek eredetileg sajátos képregényként működtek, amelyek az 1970-es évek közepétől a késő szovjet szamizdatban hatalmas népszerűségnek örvendő terjedtek el.⁵⁶ Leváltak szerzőikről, többnyire az eredeti

53 A lengyel szövegben oroszul, de lengyel átírással szerepel a csattanó: „Wa mchu ja!”. Franciszek SIELICKI, „18. Anegdoty o Puszkynie i inne”, in *Podania, legendy, anegdoty i przysłowia na Wilejszczyźnie w okresie międzywojennym*, 62–63 (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1993).

54 A lett szövegben ez cirill betűkkel, oroszul szerepel. BIRKERTS, „Puškina anekdotes”, 596.

55 Н. Доброхотова-Майкова és В. Пятницкий, „Лев Толстой очень любил детей...”: *Анекдоты о писателях, приписываемые Хармсу*, szerk. Софья Багдасарова (Moszkva: Бомбора, 2020).

56 KALAVSZKY Zsófia, „A *Vidám srácok*, Harmsz és a késő szovjet szamizdat: (Н. Доброхотова-Майкова и В. Пятницкий. »Лев Толстой очень любил детей...«: Анекдоты о писателях, приписываемые Хармсу. Ред. Софья Багдасарова. Москва: Бомбора, 2020.)”, *Reciti.hu*, 2020; <https://www.reciti.hu/2020/6151>.

alkotásokból a szöveges részek hagyományozódtak tovább, és leginkább csak mint Danyiil Harmsz vagy Ál-Harmsz anekdotákként emlegették őket.⁵⁷

A gyűjtemény 9. sorszámú tagja a következő:

Az olvasó tehát csupán egy kérdést lát: „Puskin! Hol vagy?” A választ az illusztráció adja meg: Puskin dús növényzet közepén (a mohában) ül, és csak a szemei látszanak. A göndör hajával teljesen beleolvad a környezetébe. A humorforrást nem Puskin frappáns válasza, azaz egy rögtönzött rigmus, improvizált szójáték teremt meg, hanem Puskin *térbeli elhelyezkedése*, amely a hallgatóságban aktivizálta a korábbi anekdota csattanóját. Helyzetbe került a fejformájának kontúrja, amely ekkor már több mint száz éve Puskin „vizuális márkajelzése”.

Az anekdota speciálisan puskin lett, ellentétben a XIX. század második felében terjedt változattal, amelyben a kiejtés általi tagolás ilyen vagy olyan volta eredményezte a trágár (humoros) vagy a semleges (semmitmondó) választ, azaz a lexémahatárok elcsúsztatásával kétértelmű szituáció teremtődött. Az 1970-es években keletkezett rokonában, a vizuális-verbális (képregényszerű) anekdotában már a puskin karakterjegyek egyikének segítségével – a költő egyik vizuális védjegyével – teremtették meg a szerzők a csattanót. A professzionális művészet

⁵⁷ Az orosz avantgárd egyik legkiemelkedőbb alkotója, Danyiil Harmsz (1905–1942) költő, író 1937(?) -ben kéziratban maradt *Anekdóták Puskin életéből* (így, g-vel) című ciklusáról van szó. Erről részletesen lásd KALAVSZKY Zsófia, „Kapitulálni a kultuszból: (Danyiil Harmsz: Anekdóták Puskin életéből)”, in *Emigráció – Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában XIII.*, szerk. SZABÓ Tünde és SZILI Sándor, 102–119 (Szombathely: Szláv Történelmi és Filológiai Társaság, 2023).

és a városi folklór újabb találkozásának, együttműködésének lehetünk szemtanúi (lásd írásom elején Gogol kompilációját).

Zárlat

A fentiek fényében különösen izgalmas jelenséget képviselnek majd azok a populáris, vegyes forrású, de elsősorban gazdasági megfontolásokat szem előtt tartó tömegirodalmi, nyomtatott anekdotagyűjtemények, magyarul *ponyvák*, amelyek az 1880-as évektől „törnek be” az orosz piacra. A céljuk nem forráskiadás, de nem is az obszcén, szkatologikus városi anekdoták egybegyűjtése. Hol dilettáns, hol félprofesszionális szerkesztőik elsősorban a korabeli sajtóban és szóbeliségben keringő történeteket gyűjtik össze és alakítják át. A haszon-szerzés mellett a szórakoztató, mulattató *anekdotákból álló, kronologikusan felépített Puskin-életrajzot* kívánják olvasóik kezébe adni. Az orosz populáris és tömegkultúra történetének új dokumentumai ezek, a Puskin-életrajzírás egy igen fontos, de nem kutatott darabjai, amelyek egy további írás tárgyát alkotják.